युक्ते साक्षिणि। साक्षिणोदोषाश्च नारदेनोक्ताः यथा "यस्त्वात्मदोषदुष्टत्वादस्य इव लक्ष्यते। स्थानात् स्थानान्तरं गच्छेदेकैकश्चानुधावति। कासत्यकश्चाश्रुमश्चमभीक्ष्णं निःश्वसित्यपि। विलिखत्यवनीं पद्भ्यामाहू वासश्च धूनयेत्। भिद्यते सस्वेदोऽस्य ललाटं खिद्यते तथा। शोषमागच्छतश्चोष्ठावूर्द्ध्वं तिर्यङ्निरीक्षते। त्वरमाणश्चावद्धमपृष्टो बहु भाषते। कूटसाक्षी स विज्ञेयस्तं शापं विनयेद्दृढम्"। अवद्धमसम्बद्धम्। विनयेच्छिक्षयेद् यथा कौटसाक्ष्यादुद्विजेतीत्यर्थः। न तु दण्डयेदित्यर्थः। प्राकृतवैकृतिकविकारविवेकस्य दुःशक्यत्वात् सम्भावनामात्रेण च दण्डनस्यान्याय्यत्वादिति मिता० उक्तम्। मदनरत्ने त्वाविद्धमिति पठित्वा आकुलमिति व्याख्यातम्। यद्धलिखितावपि "मन्त्रिभिः शास्त्रज्ञैर्दुष्टलक्षणं साक्षिणिर्यक्प्रेक्षते समन्तादेवावलोकयति। अकस्मादनुभूतं पुरोभं विहजति देशाद्देशं गच्छति पाणिना पाणिं पीडयति नखान्निकृन्तति सुखमस्य विवर्णतामेति प्रस्विद्यति चास्य ललाटे चक्षुर्न च वाचं प्रतिपूजयत्यकस्माद्ददाति, प्रशंसति पुनः पुनरन्यमपवदति बहिर्निरीक्षते शस्त्रं पराम्रशति गिरः प्रकम्पयत्योष्ठौ निर्भुजति सक्थ्नी परिलेढि अतिविस्मितः कर्मसमकृत्सु भ्रुवौ संहरति तूष्णीं ध्यायति पूर्वोत्तरविरुद्धं व्याहरति एवमादिदुष्टलक्षणं क्रुद्धस्य च स्वामिनोऽन्यत्र प्रकृतिशीलादिति" अकस्मादिति तूष्णीमिति च यथायोगमनेकत्र सम्बन्धनीयम्। अन्यत्र प्रकृतिशीलादिति। प्रकृत्या स्वभावात् शीलनित्यक्प्रेक्षणादिधर्मो यस्य स तथोक्तस्ततोऽन्यत्रैतानि दुष्टक्रुद्धलक्षणानि, एते अवान्तरवैलक्षण्यस्य दुर्ज्ञेयत्वादित्यवधानेन परीक्ष्य वस्तुतत्त्वानुसरणीयमिति सूचितम्" वीरमि०

सुनिवाक्ये अन्येऽपि साक्षिदोषा असाक्षिलक्षणोक्ता वीरमि० भङ्ग्यादर्शिता यथा

मनुः "नार्थसम्बन्धिनो नाप्ता न सहाया न वैरिणः। न दृष्टदोषाः कर्त्तव्या न व्याध्यार्त्ता न दूषिताः। न साक्षी नृपतिः कार्यो न कारुककुशीलवौ। न श्रोत्रियो न लिङ्गस्थो न सङ्घेभ्यो विनिर्गतः। आध्यधीनो न बन्धक्यो न दस्युर्न विकर्मकृत्। न वृद्धो न शिशुर्नैको नाप्तो न विकलेन्द्रियः। नार्त्तो न मत्तो नोन्मत्तो न क्षुत्तृष्णोपपीडितः। न श्रमार्त्तो न कामार्त्तो न क्रुद्धो नापि तस्करः" इति। अत्र सर्वैर्विशेषणैरसत्यसम्भावना विस्मरणादिकमसाक्ष्यनिमित्तमुपलक्ष्यते। अतएव वृद्धविकलेन्द्रियविकर्मकृत्तस्करादीनां गोदुहन्यायेन पुनरुपादानम्। अत्र बहवः शब्दाः स्पष्टार्थाः। अन्ये मेधातिथ्यनुसारेण विव्रियन्ते। अर्थसम्बन्धिन उत्तमर्णाधमर्णाद्याः उत्तमर्णोऽधमर्णवचनेन पराजीयमानस्तदानीमेव रोषाविष्टोऽधमर्णाद्धनं प्रत्यादातुं प्रवर्ततेति तच्चित्तानुवृत्तिरधमर्णस्य तदनुगुणकौटसाक्ष्यहेतुत्वेन संभाव्यते। उत्तमर्णो निर्धनेऽधमर्णे स्वसाक्षितया धनं प्राप्य स्वयं तदर्पयिष्यतीति बुद्ध्या तदनुगुणवादी सम्भाव्यते। तथार्थः प्रयोजनन्तत्सम्बन्धिनोर्वादिप्रतिवादिनोरन्यतरस्याद् येषां स्वप्रयोजनं सिसाधयिषितन्तेऽप्युपकारगन्धाच्च साक्ष्यार्हा इत्यादि। सर्वत्र कौटसाक्ष्यसम्भावनोह्या। दृष्टदोषा अन्यत्र कृतकौटसाक्ष्याः। व्याध्यार्त्ता वचनविसंवादापादकव्याधिपीड़ावन्तः। दूषिता अभियस्ताः। नृपतेरसाक्षित्वमकृताभिप्रायेणातो न प्राक्तननारदोक्तिविरोधः। लिङ्गस्थोऽपत्यादिः। सङ्घेभ्यो विनिर्गतः परित्यक्तः पितादिगुरुजनसंसर्गात् वृद्धानुपसेवनादस्याऽसत्यसम्भावना। आध्यधीनो बन्धकीकृतः तस्य तदाज्ञावशवर्त्तित्वात्। बन्धक्यो निन्द्यास्त्रदम् विकर्मकृत् अधर्माभीरुः। वृद्धविकलेन्द्रिययोर्वार्द्धक्यस्वभावहेतुकेन्द्रियवैकल्येन भेदः। आर्त्तः शोकेन। नारदोऽपि "दासनैःकृतिकाश्चवृद्धस्त्रीबालचाक्रिकाः। मत्तोन्मत्तप्रमत्तार्त्ता कितवग्रामयाजकाः। सङ्घापथिकसाहसद्रव्यिकप्रव्रजितातुराः। व्यङ्गैकश्रोत्रियाचारहीनक्लीवकुशीलवाः। नास्तिकव्रात्यदारान्नित्यागिनोऽयाज्ययाजकाः। एकस्त्रीसहायारिचरस्त्रातिसनाभयः। प्रागदृष्टदोषश्चैलूषविप्रजीव्यहितुण्डिकाः। गरदाग्निदकीनाशशस्त्रापुत्रोपपातिनः। क्लान्तसाहसिकश्चान्तनिर्धूताग्न्यवसायिनः। भिन्नदृत्तासमाहृतजडतैलिकमूलिकाः। भूतादिष्टपहिष्टवर्षनक्षत्रसूचकाः। अवयंस्यात्मविक्रेतृहीनाङ्गभगहृत्तयः। कुनखी श्यावदन्तश्चिती मित्रध्रुक्शठशौण्डिकाः। ऐन्द्रजालिककुम्भीपश्चेषी गणविरोधिनः। बधलक्षितकृत् यज्ञी पतितः कूटकारकः। कुहकः प्रत्यवसितस्तस्करो राजपूरुषः। मनुष्यप्रेषुमांसास्त्रिमधुक्षीराम्बुसर्पिषाम्। विक्रेता ब्राह्मणश्चैव द्विजो वार्धुषिकश्च यः। ध्रुतः स्वधर्मादुत्कलिकः सूचको हीनसेवकः। पिता विवदमानश्च भेदकश्चेत्यसाक्षिणः। श्रेण्यादिषु तु वर्गेषु कश्चिद्वेद्वेष्यतामियात्। तस्य तेभ्यो न साक्ष्यं